

Kaj pogojuje otrokovo obnašanje v "tuji situaciji": otrokov temperament ali odnos matere do otroka?

ZLATKA CUGMAS

POVZETEK

Številni raziskovalci so preučevali vedenje enoletnega otroka do matere pri ločitvi in ponovnem snidenju z njo v tujem okolju. Otrokovo vedenje so klasificirali v tri, včasih tudi v štiri kategorije. Teorija navezanosti navaja, da je tovrstna klasifikacija otrokovega vedenja povezana z občutkom varnosti, ki ga je otrok razvil v prvem letu življenja v odnosih z materjo. Kljub temu pa se je smiselno vprašati, koliko je otrokovo tovrstno vedenje odvisno od otrokovega temperamenta. V članku predstavljam sintezo ugotovitev številnih raziskovalcev, ki so v novejših raziskavah preučevali vpliv otrokovega temperamenta in odnosov med materjo in otrokom na otrokovo vedenje v "tuji situaciji". Sklepam, da sta oba dejavnika pomembna in da delujeta v interakciji.

ABSTRACT

IS A CHILD'S BEHAVIOUR IN "AN ALIEN SITUATION" CONDITIONED BY ITS TEMPERAMENT OR BY THE RELATIONSHIP WITH THE MOTHER?

Many researchers have studied the behaviour of one-year old children when separated and when reunited with their mothers in an alien environment. The children's behaviour was classified in three, and sometimes four, categories. The attachment theory classifies such behaviour according to the sense of security developed by the child in its relationship with the mother during the first year of life. Nevertheless, a sensible question arises as to how much is the child's behaviour dependent on its temperament. Therefore, I present in the article a synthesis of results obtained by a number of researchers who recently studied both the influence of a child's temperament and its relationship with the mother on its behaviour in "an alien situation". I personally consider both factors important and interactive.

1. OPIS "TUJE SITUACIJE" IN KLASIFIKACIJA OTROKOVEGA OBNAŠANJA V "TUJI SITUACIJI"

Braungart in Stifter (1991) omenjata teorijo navezanosti (attachment theory), katere avtor je Ainsworth s sodelavci. Ta teorija navaja, da je otrokovo reagiranje na odsotnost matere oz. na ponovno snidenje z njo v nepoznanem laboratoriju pri starosti

od 12 do 18 mesecev pokazatelj otrokovega občutka varnosti, ki ga je razvil v odnosu z materjo. Za to paradigmo se je v znanstveni literaturi uveljavil izraz "tuja situacija".

Vedenje otrok v "tuji situaciji" se klasificira v standardne tri kategorije, in sicer: "odsotnost varnosti - izogibanje" (A), "varnost" (B) in "odsotnost varnosti - upiranje" (C). Nekateri avtorji dodajajo nove kategorije. Npr. avtorji Pipp, Easterbrooks in Harmon (1992) uporabijo še kategorijo D, ki jo imenujejo "odsotnost varnosti - kontroliranje / neorganiziranost". Avtorici Braungart in Stifter (1991) uvajata tudi podkategorije.

Avtorici Braungart in Stifter (1991) navajata, da otroci, klasificirani v kategorijo A, kažejo srednjo stopnjo stresa zaradi ločitve od matere. Pri ponovnem snidenju z materjo mater ignorirajo ali se je aktivno izogibajo. Tudi na druge osebe so v času ločenosti od matere le redko pozorni. Otroci, klasificirani v skupino B, so zelo heterogena skupina. Otroci, klasificirani v skupini B1 in B2, kažejo malo stresa ob ločitvi od matere in šibko interakcijo z materjo ob ponovnem snidenju. Otroci, klasificirani v skupini B3 in B4, kažejo močan stres ob ločitvi od matere, pri ponovnem snidenju z njo iščejo njeno bližino. Ob bližini matere se hitro potolažijo. V času ločenosti od matere so običajno s pogledom usmerjeni na vrata (gledajo, kdaj se bo mati vrnila) in na tuje osebe (pri katerih iščejo pojasnilo za materino odsotnost oz. pomoč). Tudi Calkins in Fox (1992) trdita, da otroci, klasificirani v kategorijo B, težijo k temu, da iščejo bližino in kontakt z materjo in nekateri postanejo razburjeni, ko jih mati zapusti.

Otroci, klasificirani v skupino C, kažejo močan stres ob odsotnosti matere. Med odsotnostjo matere so pozorni na druge ljudi. Pri ponovnem snidenju z materjo niso ali pa so le malo pozorni na igrače. Običajno iščejo kontakt z materjo, lahko pa kažejo tudi ambivalenco ali odbijanje (jo potiskajo stran od sebe). Kljub ponovni bližini matere se težko potolažijo.

Ward in Carlson (1995) in Calkins in Fox (1992) navajajo, da je varnost, ki jo otrok izraža s svojim vedenjem do matere v "tuji situaciji", definirana kot ravnotežje med otrokovim iskanjem bližine z materjo in raziskovanjem okolja. Otroci, klasificirani v kategorijo "varnost", takrat, ko ne doživljajo stresa, aktivno raziskujejo okolje in imajo pozitiven odnos do matere, medtem ko takrat, ko občutijo stres, iščejo kontakt z materjo. Matere otrok, ki so razvili občutek varnosti, torej nudijo otroku varno osnovo za raziskovanje okolja in ugodje v situaciji stresa. Nasprotno, vedenje anksiozno navezanih otrok kaže odsotnost ravnotežja med navezanostjo in raziskovanjem. Otroci, klasificirani v skupino "izogibanje", se izogibajo materi še posebej takrat, ko doživljajo stres. Otroci, klasificirani v kategorijo "upiranje", se izogibajo novostim in kontrolirajo mater. Ko doživljajo stres, se tudi ob bližini matere ne potolažijo. Otroci, klasificirani v kategorijo "neorganiziranost", v času, ko doživljajo stres, kažejo nenavadno, kontradiktorno in prestrašeno vedenje, in sicer tudi v primeru, da je mati prisotna.

Na vprašanje, kateri dejavniki pogojujejo vedenje otroka v "tuji situaciji", so odgovori različni. Nekateri raziskovalci menijo, da vedenje otroka v "tuji situaciji" odraža kvaliteto odnosa med materjo in otrokom (to je tudi predpostavka teorije navezanosti), medtem ko drugi avtorji poudarjajo vlogo otrokovega temperamenta.

2. VLOGA MATERINEGA ODNOSA DO OTROKA

Belsky, Rovine in Taylor (1984) navajajo, da raziskave številnih avtorjev kažejo, da so se v prvem letu otrokove starosti matere otrok, ki so bili kasneje klasificirani v kategorije "odsotnost varnosti", pomembno drugače obnašale kot matere otrok, ki so

bili kasneje klasificirani v kategorijo "varnost".

Matere otrok, klasificiranih v kategorijo "varnost", so pri interakciji obraz - obraz z otrokom svoje obnašanje bolj prilagajale situaciji oz. vedenju otroka. Če otroci niso bili pozorni na mater, se je aktivnost matere zmanjšala in spet narasla, ko so otroci pokazali vizualno pozornost, usmerjeno na mater. Te matere so bile bolj občutljive za otrokove signale, nanje so se hitreje odzivale; bolj so otroka sprejemale, sodelovale z njim, bile so otroku bolj dostopne. Redkeje so ignorirale otrokov jok. Če je otrok jokal, so ga pogosteje dvignile, pri tem pa so pokazale večjo čustvenost.

Otroci, ki so bili po prvem letu starosti klasificirani v kategorijo "upiranje", pa imajo matere, ki so jih v prvem letu starosti pogosto puščale same. Ko pa so bile zraven otroka, niso bile v interakciji z njim. V interakciji z otrokom so bile le takrat, ko je bila ta neobhodna, da so mu lahko nudile osnovno oskrbo. Drugi avtorji pa spet poudarjajo, da so matere teh otrok nekonsistentne v odgovarjanju na otrokove signale, na splošno pa slabo zadovoljujejo otrokove potrebe.

Teorija navezanosti navaja, da imajo otroci, ki so na osnovi obnašanja v "tuji situaciji" klasificirani v kategorijo "izogibanje", matere, katerim niso všeč tesni telesni stiki z otrokom, kot je npr. poljub in objem, zato se temu izogibajo. Tovrstno ravnanje matere povzroča pri otroku kronično frustracijo pri iskanju bližine oz. kontaktov. Empirični dokaz omenjene predpostavke najdemo v longitudinalni raziskavi, ki jo je izvedel Ainsworth. Drugi možni razlog, da se otrok v "tuji situaciji" izogiba materi, pa je lahko ta, da mati otroka pretirano spodbuja. Avtorji Belsky, Rovine in Taylor (1984) menijo, da bi bilo neprimerno zaključevati, da več materine zaposlenosti z otrokom in več interakcij z njim že avtomatično pomeni boljšo osnovo za razvoj občutka varnosti pri otroku. Saj je že Aristotel govoril o "zlati sredini", kar pomeni, da preveč zaposlenosti in interakcije z otrokom ni nič boljše kot premalo. Otrok se obrača stran od matere, ko so informacijsko procesne kapacitete že preobremenjene. Omenjeni avtorji navajajo raziskave, ki kažejo, da je frekvenca in intenzivnost otrokovega izogibanja materi v "tuji situaciji" negativno povezana z materino tendenco, da bi zmanjšala svoje aktivnosti pri obraz - obraz interakciji s svojim 3 mesece starim otrokom takrat, ko se otrok obrača stran od nje.

Belsky, Rovine in Taylor (1984) so opravili raziskavo, v kateri so med drugim želeli preveriti zvezo med kvaliteto povezanosti med otrokom in materjo in otrokovim obnašanjem v "tuji situaciji". Opazovali so otroke in matere na domu, ko so bili otroci stari 1, 3 in 9 mesecev. Na osnovi opazovanja interakcije med otrokom in materjo so se ocenile naslednje kategorije obnašanja: materina besedna interakcija z otrokom, otrokova vokalizacija, materina besedna interakcija kot odgovor na otrokovo vokalizacijo, materino spodbujanje otroka, otrokovi odgovori na materine spodbude, otrok gleda mater, materina nerazdvojena pozornost, otrokova razdraženost/jok, mati želi pomiriti otroka (fizično ali verbalno), mati dvigne otroka, mati hrani otroka itd. Za večino omenjenega vedenja so drugi avtorji odkrili visoko interno konsistenco in stabilnost v času od 1. do 3. meseca starosti, od 3. do 9. in od 1. do 9. meseca starosti. Pri starosti otrok 12 mesecev pa so avtorji raziskave izvedli klasično "tujo situacijo". Pri tem postopku so otroke klasificirali v tri skupine: "varnost", "odsotnost varnosti - izogibanje" in "odsotnost varnosti - upiranje". Pri "tuji situaciji" je bilo 62% otrok klasificiranih v kategorijo "varnost", 38% otrok v kategorijo "odsotnost varnosti", in sicer 25% v kategorijo "izogibanje" in 13% v kategorijo "upiranje".

Rezultati raziskave avtorjev Belsky, Rovine in Taylor (1984) so pokazali, da pri 9 mesecih starosti otroci, ki so bili pri prvem letu starosti klasificirani v

kategorijo "izogibanje", kažejo najvišjo stopnjo recipročne interakcije z materjo; otroci, klasificirani v kategorijo "upiranje", najnižjo stopnjo in otroci, klasificirani v kategorijo "varnost", srednjo stopnjo interakcije z materjo. Pri ostalih starostnih skupinah zveza sicer ni statistično pomembna, izraža pa se tendenca v isti smeri. Z otrokovo starostjo zveza narašča. Naslednja analiza dobljenih podatkov je bila ta, da so razdelili pokazatelje interakcije med materjo in otrokom na skupino tistih aktivnosti, ki jih izvaja mati, in skupino tistih aktivnosti, ki jih izvaja otrok. Potrdili so zgoraj omenjene ugotovitve v primeru obravnavanja aktivnosti matere, medtem ko zveze niso bile statistično pomembne v primeru, da so upoštevali aktivnosti otroka. Razvoj občutka varnosti pri otroku je v večji meri odvisen od aktivnosti matere kot od aktivnosti otroka. Rezultati raziskave so tudi potrdili predpostavko, da so bili otroci, klasificirani v kategorijo "upiranje", deležni najmanj skrbne vzgoje. Njihove matere so manj odgovarjale na otrokov stres pri 3 in 9 mesecih otrokove starosti in manj so odgovarjale na otrokovo vokalizacijo pri 9 mesecih otrokove starosti. V nasprotju z ugotovitvami drugih avtorjev, pa pri nobeni starosti primerjave med otroki, klasificiranimi v kategorijo "varnost", in otroki, klasificiranimi v kategorijo "izogibanje", niso pokazale, da bi bila ta klasifikacija povezana s telesno bližino med materjo in otrokom, to je s tem, kolikokrat mati dvigne otroka zunaj konteksta hranjenja.

Rezultati so skladni s predpostavkami, da je za zdrav otrokov razvoj potrebna srednja stopnja stimulacije od matere, da je pretirano spodbujanje prav tako škodljivo kot premajhno spodbujanje. Pretirano spodbujanje vpliva na to, da se otrok obrača stran od matere, kar se sklada z ugotovitvijo avtorjev Calkins in Fox (1992), da imajo otroci, klasificirani v kategorijo "izogibanje", matere, ki se veliko jezijo in svoje otroke močno kontrolirajo. Če pa je spodbujanja premalo, postaja otrok jezen. Jeza je posledica frustracije zaradi tega, ker ga mati ignorira.

A tudi avtorji Belsky, Rovine in Taylor (1984) se zavedajo, da na materino vedenje do otroka lahko pomembno vpliva otrokov temperament. Verjetno bo mati bolj spodbujala svojega otroka, če se le-ta slabše odziva na dražljaje, kar pa izzove izogibanje materi v "tuji situaciji". Že v prvem letu starosti lahko opazimo pri nekaterih otrocih, da se izogibajo interakciji obraz - obraz z materjo. Avtorji dopuščajo razlago, ki upošteva otrokov temperament, čeprav menijo, da bi lahko tudi to zgodnje izogibanje interakcij z materjo razložili s tem, da mati oz. oče preveč intenzivno spodbujata otroka.

Raziskava avtorjev Belsky, Rovine in Taylor (1984) je pokazala, da so otroci, klasificirani pri prvem letu starosti v kategorijo "odsotnost varnosti", pri tretjem in devetem mesecu starosti pokazali več nivoje kot vrstniki, niso pa je več pokazali pri prvem mesecu starosti. Dobljene rezultate avtorji razlagajo z ugotovitvijo, da je otrokov razvoj v večji meri odvisen od tega, koliko mati otroka spodbuja, kot od otrokovega temperamenta.

3. VLOGA OTROKOVEGA TEMPERAMENTA

Kot navajata Horvat in Magajna (1987), je temperament način oz. stil odzivanja, ki je dedno zasnovan, nanj pa lahko vplivajo tudi razni bolezenski dejavniki, ki vplivajo na razvoj in delovanje možganov. Že pri dojenčkih najdemo pomembne temperamentne razlike, in sicer glede nivoja aktivnosti (nekateri dojenčki so bolj aktivni kot drugi), rednosti (nekateri opravljajo svoje biološke potrebe v rednih časovnih presledkih, drugi so nepredvidljivi), prilagojenosti (nekateri se hitro prilagodijo novim situacijam, ljudem

itd., drugi ne), osnovnega razpoloženja (pri nekaterih prevladuje dobro razpoloženje, pri drugih pa - ne da bi bili za to posebni razlogi - negativno razpoloženje), jakosti odzivanja (nekateri že na šibke dražljaje močno reagirajo, drugi pa celo ob močnih dražljajih reagirajo šibko), nivoja senzornega praga (nekateri imajo veliko čutno občutljivost, drugi pa majhno), odkrenljivosti (nekateri svojo pozornost takoj preusmerijo na moteče dražljaje, drugi redko reagirajo nanje) in vztrajnosti (nekateri pri vsaki aktivnosti vzdržijo le malo časa, drugi so bolj vztrajni).

Avtorji Fox, Kimmerly in Schafer (1991) sicer navajajo nekoliko bolj zapleteno definicijo, saj želijo z enim stavkom opredeliti vse bistvene značilnosti temperamenta. In sicer temperament definirajo kot konstitucionalno pogojeno predispozicijo, ki je stabilna v času in je generalizirana glede na različne situacije.

Avtorici Braungart in Stifter (1991) pa navajata, da je posameznikovo obnašanje odvisno od reaktivnosti (reactivity) in samouravnavanja (self-regulation). Reaktivnost je definirana kot razdražljivost, samoregulacija pa uravnava to razdražljivost. Ta dva konstrukta bi naj oblikovala temperament. Calkins in Fox (1992) trdita, da se karakteristike temperamenta pokažejo že kmalu po rojstvu, kažejo stabilnost v obdobju otroštva in vplivajo na razvoj otrokovih socialnih odnosov. Tako ni presenetljivo, da so številni avtorji ugotavljali zveze med stilom otrokove reaktivnosti in odnosom med materjo in otrokom, ki se izraža s klasifikacijo otrokovega obnašanja v "tuji situaciji".

Thompson s kolegi (po Braungart in Stifter, 1991) je odkril, da se otroci, klasificirani v skupino A - "izogibanje", in otroci, klasificirani v skupini B1 in B2 - "varnost", ne razlikujejo med seboj v izrazu stresa. Vendar otroci, klasificirani v omenjene skupine, kažejo pomembno manj stresa kot otroci, klasificirani v skupino C - "upiranje" ali v skupini B3 in B4 - "varnost", ki pa se spet med seboj ne razlikujejo pomembno. Belsky in Rovine (1987, po Braungart in Stifter, 1991) sta prišla do podobnih ugotovitev. V njuni raziskavi so matere poročale o otrokovih reakcijah pri treh mesecih starosti na stresne situacije. Otroci, klasificirani v skupino A ali B2, so bili označeni kot manj težavni kot otroci, klasificirani v skupino B3 ali C. Belsky, Rovine in Taylor (1984) so ugotovili, da so otroci, klasificirani pri prvem letu starosti v kategorijo "odsotnost varnosti", pri treh in devetih mesecih starosti jokali pomembno več kot otroci, klasificirani v kategorijo "varnost". Kakor je že omenjeno v predhodnem tekstu, so ugotovili tudi to, da so otroci, klasificirani pri prvem letu starosti v kategorijo "odsotnost varnosti", pri treh in devetih mesecih starosti pokazali več nervoze kot vrstniki, niso pa je pokazali več tudi pri prvem mesecu starosti. **Opisane ugotovitve kažejo, da otrokova razdražljivost, živčnost, nagnjenost k stresu in težaven temperament predicirajo stres v "tuji situaciji".** Belsky, Rovine in Taylor (1984) pa v neki drugi svoji neobjavljeni raziskavi niso odkrili pomembnih razlik med otroki, klasificiranimi v različne skupine navezanosti, glede petih dimenzij otrokovega temperamenta, in sicer glede nivoja aktivnosti, pozornosti, energičnosti, prilagodljivosti in rednosti. Omenjene otrokove lastnosti so ocenile matere pri 3 in 9 mesecih otrokove starosti. Calkins in Fox (1992) trdita, da lahko neskladnost rezultatov različnih raziskav pojasnimo z uporabljenimi metodami raziskovanja, in sicer v raziskavah, v katerih so temperament otroka merili na osnovi vprašalnikov za starše, so le redko odkrili pomembne zveze med otrokovim temperamentom in obnašanjem v "tuji situaciji". Močnejše zveze med tema dvema spremenljivkama pa so bile opažene v raziskavah, kjer so direktno opazovali otrokov temperament.

Calkins in Fox (1992) povzemata po delih drugih avtorjev, da lahko otrokovo obnašanje v "tuji situaciji" razložimo na tri načine. Prvi je, da otrokov temperament direktno vpliva na otrokovo obnašanje v "tuji situaciji". Otroci, ki so močno raz-

dražljivi, občutijo močan stres ob ločitvi, iščejo bližino z materjo ob ponovnem snidenju z njo, vendar se pri tem ne morejo pomiriti. Ti otroci so pogosto klasificirani v kategorijo "upiranje". Druga možnost je, da mati s svojim obnašanjem vpliva na razvoj otrokovega temperamenta. In tretja možnost je, da temperament vpliva na obnašanje v "tuji situaciji", ne vpliva pa na varnost, ki se razvije v procesu navezanosti. Otroci, ki so temperamentno razdražljivi, se prej vznemirijo in jočejo pri ločitvi v "tuji situaciji", vseeno pa klasifikacija njihovega vedenja ni pogojena s temperamentnimi predispozicijami.

V raziskavi avtoric Calkins in Fox (1992) so preučevali otroke, ko so bili stari 2 dni in 5, 14 in 24 mesecev. Naredili so tudi številne fiziološke meritve. Različne raziskave so namreč pokazale pri otrocih v prvem letu starosti pomembno povezanost med fiziološkimi meritvami in jokom ob različnih dražljajih (npr. ob oviranju gibanja roke, prisotnosti nepoznanih oseb). V raziskavi avtoric Calkins in Fox (1992) so preverili otrokovo reakcijo na stres, in sicer jok ob odvzemu dude pri dveh dneh starosti ter pri oviranju gibanja roke pri petih mesecih starosti in reakcijo na novosti pri petih mesecih starosti. Matere so pri 3, 14 in 24 mesecih otrokove starosti izpolnile vprašalnik o otrokovem temperamentu. Ta vprašalnik je zajemal vprašanja o stopnji otrokove aktivnosti, stresu ob omejevanju, smehu, pomiritvi, prilagajanju na novosti, jezi, interesih, socialnem strahu itd. Otroci so bili izpostavljeni "tuji situaciji" pri 14 mesecu starosti. Po svojem obnašanju so bili klasificirani v standardne kategorije navezanosti. Pri tem pa se je meril tudi otrokov stres, in sicer frekvenca joka ob ločitvi in pri ponovnem srečanju z materjo. Pri 24 mesecih se je merila otrokova vedenjska inhibicija, in sicer bližina z materjo ob svobodni igri; latenca vokalizacije pri svobodni igri; bližina z materjo ob prisotnosti tujca, klovna, robota in predora; latenca približevanja tujcu, predoru, robotu in klovnu; latenca joka ob prisotnosti tujca; latenca vokalizacije s tujcem in klovnom. Vedenjska inhibicija je bila definirana kot visoka frekvenca iskanja bližine z materjo pri igri, dolga latenca vokalizacije in približevanja tujcu, robotu, predoru in klovnu, kratko obdobje, potrebno, da se otrok vznemiri in začne jokati ob omenjenih dogodkih oz. objektih. Kot je razvidno iz zapisanega, so avtorji raziskave merili otrokov temperamenat posredno, na osnovi vprašalnikov za starše, in z neposrednim opazovanjem oz. meritvami.

Rezultati raziskave avtoric Calkins in Fox (1992) so pokazali, da novorojenčki, stari 2 dni, klasificirani na osnovi obnašanja v "tuji situaciji" v kategorijo A ali C ("odsotnost varnosti"), pogosteje jočejo ob odvzetju dude kot tisti, klasificirani v kategorijo B ("varnost"). Stres ob odvzemu dude pri 2 dneh starosti in pri omejevanju gibanja roke oz. pri prisotnosti novih dražljajev pri 5 mesecih starosti se je primerjal s stresom, ki ga je otrok pri 14 mesecih starosti izrazil v "tuji situaciji". Otroci, ki so pogosteje jokali ob odvzemu dude, so pogosteje jokali pri ponovnem srečanju z materjo v "tuji situaciji". Materine ocene otrokove aktivnosti pri 5 mesecih starosti so bile pomembno povezane s klasifikacijo navezanosti pri 14 mesecih starosti. Najbolj aktivni so bili otroci, klasificirani v kategorijo "izogibanje". Najmanj aktivni pa so bili otroci, klasificirani v kategorijo "varnost". Otroci, ki so pri 14 mesecih starosti več jokali pri ponovnem snidenju z materjo v "tuji situaciji", so pokazali več vedenjske inhibicije pri 24 mesecih starosti. Matere, ki so ocenile svoje 5 mesecev stare otroke kot neaktivne, so imele otroke, ki so dobili visoke ocene vedenjske inhibicije pri 24 mesecih starosti. Prav tako so otroci, za katere so matere trdile, da se pri 5 mesecu starosti malo smejejo, pokazali več vedenjske inhibicije pri 24 mesecih starosti. Obstaja tendenca, da so otroci, za katere so matere trdile, da so občutili pri 14 in pri 24 mesecih starosti več socialnega strahu in manj zadovoljstva, inhibirani v vedenju pri 24 mesecih starosti. Otroci, ki so bili pri 14 mesecih starosti klasificirani v "tuji situaciji" v kategorijo "upiranje", so bili

bolj vedenjsko inhibirani pri 24 mesecih starosti kot tisti, ki so bili klasificirani v kategorijo "izogibanje". Otroci, ki so bili klasificirani v kategorijo "upiranje" in ki niso jokali pri omejevanju gibanja roke, so bili bolj inhibirani pri 24 mesecih starosti kot tisti otroci, ki so bili klasificirani v kategorijo "upiranje" in so pri 5 mesecih jokali ob omejevanju gibanja roke. Zadnji so bili bolj vedenjsko inhibirani kot tisti otroci, ki so bili klasificirani v kategorijo "izogibanje". Otroci, klasificirani v skupine od B3 do C2, so več jokali ob ločitvi od matere in pri ponovnem srečanju z njo. Analiza je pokazala, da obstaja povezanost med fiziološkimi meritvami in otrokovim jokom ob odvzemu dude oz. otrokovim jokom ob prisotnosti novih dražljajev. Ostale zveze niso statistično pomembne.

Avtorici Calkins in Fox (1992) zaključujeta, da čeprav raziskava beleži jasne individualne razlike pri otrocih v odgovorih na odvzem dude pri 2 dneh starosti, te razlike predicirajo klasifikacijo navezanosti v "tuji situaciji" glede prisotnosti ali odsotnosti občutka varnosti, ne predicirajo pa klasifikacije v kategoriji "izogibanje" in "upiranje". Pri petih mesecih starosti obstajajo individualne razlike v odgovorih na dogodke, ki frustrirajo ali so novi. Obstaja srednje velika stabilnost omenjenih individualnih razlik v reakcijah od obdobja novorojenčka do 5 meseca starosti. Avtorici raziskave pa nista bili sposobni potrditi postavljene hipoteze, da so ti različni tipi reakcij povezani s kategorijo navezanosti. Zveza med otrokovim temperamentom in otrokovim razvojem občutka varnosti verjetno ni neposredna. Raziskava je pokazala malo pomembnih zvez med fiziološkimi meritvami otrokovega temperamenta v prvem letu otrokovega življenja in otrokovim vedenjem v "tuji situaciji" pri 14 mesecih starosti oz. izrazom vedenjske inhibicije pri 24 mesecih starosti. Povsem verjetno je, da je kognitivni in afektivni status otroka pri 14 in 24 mesecih povsem drugačen kot status, merjen pri 5 mesecih starosti. Rezultati kažejo, da je vedenjska inhibicija pri 24 mesecih otrokove starosti povezana z navezanostjo pri 14 mesecih starosti. Otroci, klasificirani v kategorijo "upiranje", so najbolj inhibirani pri 24 mesecih starosti, medtem ko so otroci, klasificirani v kategorijo "izogibanje", najmanj inhibirani pri 24 mesecih starosti. Otroci, klasificirani v kategorijo "varnost", niso niti ekstremno inhibirani niti ekstremno neinhibirani. Vedenjska inhibicija pri 24 mesecih starosti je pomembno povezana s klasifikacijo navezanosti in ne z občutljivostjo na stres v "tuji situaciji". **Podatki kažejo, da otrokovo doživljanje stresa (endogeni faktor) v interakciji z vrsto navezanosti na mater (stil vzgoje) povzroča inhibirani ali neinhibirani vedenjski profil otroka.**

Obstajajo pomembne individualne razlike v doživljanju stresa ob različnih dražljajih. Posamezni otrok lahko ima nizko toleranco za frustracije, kot je omejevanje gibanja roke, vendar ni v stresu, ko je soočen z novimi dražljaji. Ali, otrok je lahko prestrašen in v stresu ob novih situacijah, vendar je sposoben tolerirati frustracijo ob omejevanju gibanja.

Avtorici Calkins in Fox (1992) predpostavljata, da lahko tudi značilnosti otrokovega temperamenta vplivajo na materino obnašanje. Otroci, ki v prvem letu življenja močno reagirajo na omejevanje gibanja, so bolj aktivni. Nekateri starši hitro spoznajo, da je najboljši način vzgoje takega otroka, da mu nudijo čim več možnosti za svobodno delovanje. Ti otroci lahko v "tuji situaciji" kažejo izogibanje materi. Raziskujejo okolje, manj časa so v tesnem stiku z materjo in so manj vedenjsko inhibirani. Drugačni so otroci, ki močno reagirajo na novosti, so manj aktivni, a se hitro vznemirijo. Tudi novosti, kot so spremembe navad ali okolja, jih lahko vznemirijo. Starši so težko uspešni ob nenehni otrokovi vznemirjenosti. Ti otroci kažejo upiranje v "tuji situaciji".

Tudi avtorji Fox, Kimmerly in Schafer (1991) se sprašujejo, koliko so reakcije

otrok v situaciji ločitve od matere povezane z otrokovim temperamentom. Sklepajo, če temperament otroka pomembno vpliva na njegovo obnašanje v "tuji situaciji", potem bi morale biti otrokove reakcije enake ne glede na to, ali se mora ločiti od matere ali od očeta. Če pa bi opazili pomembne razlike v otrokovem obnašanju glede na omenjeni dve situaciji, bi lahko sklepali, da obnašanje otroka v "tuji situaciji" ni pogojeno s karakteristikami otrokovega temperamenta. Omenjeni avtorji raziskave so ponovno analizirani, in sicer z meta-analitično metodo, podatke, zbrane v 11 raziskavah drugih avtorjev. **Rezultati so pokazali, da je ocenitev kategorij "varnost" oz. "odsotnost varnosti", kot odraz otrokovega vedenja v "tuji situaciji", podobna v situacijah, ko se otrok mora ločiti od matere, in situacijah, ko se mora ločiti od očeta. Prav tako so otroci v situaciji, ko se ločijo od matere, klasificirani v isti tip kategorije "odsotnost varnosti" (to je "izogibanje" ali "upiranje"), kot v situaciji, ko se morajo ločiti od očeta.** Razlogov za tovrstne rezultate je lahko več, avtorji raziskave pa navajajo naslednje:

1. Velika skladnost rezultatov glede na različni situaciji (to je ločitev od matere oz. od očeta) je lahko posledica delovnega modela, ki ga je otrok predhodno razvil kot rezultat zvez s svojo materjo. Otrok bi naj razvil primarne zveze in primarna pričakovanja v odnosu z enim od staršev, le-te pa bi naj vplivale na njegove nadaljnje odnose z vsemi ostalimi osebami (varnost, odsotnost varnosti). Ta hipoteza je v veliki meri potrjena s podatki, vendar ni povsem v skladu s teorijo navezanosti. Stališče raziskovalcev, utemeljiteljev te teorije, namreč je, da "tuja situacija" kaže zveze med posameznikom in otrokom, in ne enostavno med otrokovim delovnim modelom primarne osebe navezanosti in otrokom (po Ainsworth).

2. Morda se v "tuji situaciji" ocenjuje zgodovina otrokovih interakcij, družinska situacija in okolje. Starša imata podobno vedenje v odnosu do otroka. Morda celo eden od staršev drugemu služi kot model glede tega, koliko je občutljiv, koliko odgovarja na otrokove potrebe itd. Ali pa drug drugemu služita kot model. Vendar obstajajo raziskave drugih avtorjev, ki kažejo, da imajo matere bolj pozitivne interakcije z otrokom in bolj odgovarjajo na otrokove potrebe (raziskava je bila narejena pri starosti otrok 1, 3, 9 mesecev) kot očetje. Matere in očetje tudi nimajo enakih vrednot in enakih pričakovanj glede otroka. Obstajajo tudi raziskave, ki so pokazale razlike v vedenju otroka v "tuji situaciji" glede na osebo (mati, oče). Matere in očetje se tudi razlikujejo v ocenah otrokovega vedenja. Matere večkrat kot očetje ocenijo svojega otroka kot težavnega v temperamentu, še posebej če gre za dečka. Obstajajo pa tudi raziskave, ki kažejo visoko korelacijo v otrokovem vedenju v odnosu z materjo oz. očetom. Seveda je verjetno pri tem pomembna tudi osebnost otroka. Oba, mati in oče, lahko ustrezno odgovarjata na otrokove potrebe, če je njun otrok zelo izrazen in socialen, ali pa slabo odgovarjata na otrokove potrebe, če je njun otrok miren in ima šibke reakcije.

3. Temperament vpliva na klasifikacijo otrokovega vedenja v "tuji situaciji". Otroci, ki so nagnjeni k jokanju ob različnih neugodnih dražljajih, bodo verjetno jokali tudi v "tuji situaciji". Otroci, ki kažejo večje zanimanje za objekte kot za osebe, se bodo v "tuji situaciji" izogibali staršev. Te reakcije pa niso odvisne od tega, ali se morajo ločiti od matere ali od očeta.

Gunnar s sodelavci (1992) navaja, da večina študij z mlajšimi otroki obravnava ločenost otroka od matere, ki traja le nekaj minut. Vendar se to v vsakdanjem življenju le redko dogaja. Če pride do ločenosti otroka in matere, ta ločenost traja več kot le nekaj minut. Omenjeni avtor je s sodelavci izvedel eksperiment, v katerem so sodelovali otroci, stari 9 mesecev. Pri tej starosti je bil namreč v predhodnih raziskavah opazen velik porast v vedenjskih in adrenokortikalnih pokazateljih stresa ob ločitvi od matere.

Ločitev otroka od matere je trajala 30 minut. Raziskovalci so oblikovali dve situaciji. V prvi situaciji je bil vsak posamezen otrok v času matrine odsotnosti s tujo osebo, ki ga je posadila k igračam, nato pa vzela v roke časopis. V interakciji z otrokom je bila le v primeru, da je ta postal vznemirjen in ga je bilo treba potolažiti. V drugi situaciji je bil prav tako vsak posamezen otrok v času matrine odsotnosti s tujo osebo. Ta je posadila otroka k igračam, nato pa se je z otrokom tudi igrala. Raziskovalci so pričakovali, da bodo otroci v drugem pogoju občutili manj stresa zaradi matrine odsotnosti, saj so sklepali, da je stres, ki ga otrok občuti zaradi matrine odsotnosti, pomembno povezan s kvaliteto nadomestnega varstva. Dopusčali pa so tudi možnost, da bodo otroci, ki se bojijo tujcev oz. na splošno pogosteje občutijo strah pred novostmi, v drugem pogoju močnejše občutili stres, saj je v drugem pogoju prisotna intenzivnejša socialna interakcija med otrokom in odraslo osebo. V raziskavi so sodelovali le zdravi otroci iz srednjega družbenega razreda. Vsi so bili belci in niso imeli veliko izkušenj z varstvom pri drugih osebah in ne starših. Karakteristike otrokovega temperamenta so se merile na osnovi vprašalnika, in sicer so matere odgovorile na vprašanja o otrokovem obnašanju med izletom z avtom, o otrokovem strahu pred novostmi in stresu ob omejitvah.

Gunnar s sodelavci (1992) ugotavlja, da so se otroci manj primerno obnašali v času matrine odsotnosti, kot pa v času, ko je bila mati še prisotna. **Otroci so v pogojih, ko se je tuja oseba z njimi igrala, bila z njimi prijazna in topla, manj občutili stres zaradi matrine odsotnosti kot v pogojih, ko so bile interakcije med otrokom in tujo osebo omejene. Morda so imeli otroci v situaciji, ko so bili s tujo osebo, ki se je aktivno z njimi ukvarjala, več možnosti za kontrolo okolja.** Raziskave so namreč že potrdile povezanost med možnostjo kontrole okolja in adrenokortikalnimi odgovori na stres tako pri človeških dojenčkih, kot pri živalskih mladičih. Ločitev otroka od matere predstavlja omejitev otrokove kontrole nad objektom navezanosti. Zato je verjetno, da ima v "tuji situaciji" pomembno vlogo predvsem otrokova jeza zaradi izgube kontrole in ne strah. Morda nadomestni skrbnik, ki občutljivo odgovarja na otrokove potrebe, omogoča otroku občutek kontrole okolja. Raziskave namreč ne najdejo pomembnih razlik v kortikalni aktivnosti in v vedenju tistih otrok (čeprav so izpostavljeni različnim pogojem nadomestnega varstva - aktiven oz. neaktiven skrbnik), za katere matere poročajo, da se ne razburjajo preveč, če jim kdo omeji prostor ali gibanje. Čeprav predhodne raziskave kažejo, da so izjemno sramežljivi in inhibirani otroci bolj vznemirjeni v času ločenosti od matere in se v tem času manj smejejo, Gunnar s sodelavci (1992) trdi, da je pomembnejša karakteristika temperamenta "stres ob omejitvi". Ta dimenzija temperamenta je povezana z jezo, ki nastane ob izgubi ali odsotnosti kontrole. Otroci, ki čutijo velik stres ob omejevanju oz. izgubi kontrole, ne le da so bolj vznemirjeni in da več jočejo ob materini odsotnosti, ampak tudi kažejo večji fiziološki stres. Prav ti otroci pa največ pridobijo s kvalitetnim nadomestnim varstvom. Separacijska situacija, ki je lahko zelo stresna za otroke ene vrste temperamenta, morda ni stresna za otroke, ki imajo drugačen temperament.

4. INTERAKCIJSKA VLOGA OTROKOVEGA TEMPERAMENTA IN MATERINEGA ODNOSA DO OTROKA

Kot delno že navajam v predhodnem tekstu, bi verjetno najbolj pravilno razložili otrokovo vedenje v "tuji situaciji", če bi se zavedali interakcijskega vpliva otrokovega temperamenta in odnosa med materjo in otrokom na otrokov razvoj navezanosti.

Braungart in Stifter (1991) navajata, da je verjetno, da imajo otroci, ki ob ločitvi

od matere in pri ponovnem snidenju z njo kažejo večjo sposobnost uravnavanja lastnih čustev in vedenj, matere, ki so bolj občutljive za otrokove potrebe, kar pa obratno lahko vpliva na razvoj sposobnosti samouravnavanja pri otroku. Morda je od povezanosti med materjo in otrokom odvisno, kako bo otrok premagoval stres in koliko negativnega obnašanja bo v stresnih situacijah pokazal. Raziskava omenjenih avtoric je pokazala, da so otroci, ki pokažejo več negativnega vedenja v "tuji situaciji", bolj orientirani na objekte in manj na ljudi. Morda s tem, da otroci v stresni situaciji ne gledajo matere, ampak predvsem objekte okoli sebe, regulirajo svoj stres. S tem, ko na tak način zmanjšajo stres, ustvarijo pogoje, da se lahko interakcija z materjo nadaljuje.

Kot že omenjam v predhodnem tekstu, so avtorji Belsky, Rovine in Taylor (1984) preverili zveze med klasifikacijo otrokovega obnašanja v "tuji situaciji" in med kvaliteto odnosa med materjo in otrokom oz. otrokovim temperamentom. Otroci, klasificirani v različne skupine navezanosti, so se diferencirali tako glede na to, koliko stimulacije so jim nudile matere in koliko so odgovarjale na njihove potrebe, kakor tudi glede na to, koliko razburjenosti so kazali že kmalu po rojstvu. Avtorji raziskave so izvedli vzročno analizo longitudinalnih podatkov, ki je pokazala, da je otrokova razdražljivost povzročena z materinim vedenjem in ne obratno, da bi otrokova razdražljivost vplivala na vedenje matere. Avtorji raziskave zaključujejo, da imajo matere relativno večji vpliv na nastanek individualnih razlik v navezanosti, kot otrokov temperament. Rezultati pa niso potrdili predpostavke, da je intenzivnost materinega spodbujanja otroka pomembno povezana z otrokovo živčnostjo. Ker otrokova živčnost ne korelira z materinim obnašanjem, korelira pa z vrsto navezanosti, lahko sklepamo, da otrokova živčnost neodvisno vpliva na navezanost. Vendar raziskava ni bila tako obširna, da bi lahko odgovorila na vprašanje, ali izraz otrokove živčnosti (in nekaterih drugih merjenih karakteristik individualnosti) pred 1 mesecem starosti vpliva na obnašanje matere, ki nato pomembno oblikuje interakcijo med materjo in otrokom.

ZAKLJUČEK

Rezultati številnih raziskav, predstavljenih v tem članku, potrjujejo ugotovitve avtorjev raziskav vpliva materine zaposlitve v prvem letu otrokove starosti na otrokov razvoj navezanosti (glej Crokenberg in Litman, 1991, ter Cugmas, v objavi), da je za otrokov razvoj občutka varnosti pomembna predvsem materina občutljivost za otrokove potrebe in iniciative in pripravljenost ustrezno odgovarjati nanje. Rezultati raziskave avtorjev Belsky, Rovine in Taylor (1984) so skladni z ugotovitvami avtorjev Stifter, Coulehan in Fish (1993), da matere, ki se vsiljivo vedejo do otroka, ker želijo na tak način kompenzirati svojo odsotnost od doma zaradi zaposlitve, imajo otroke, ki v "tuji situaciji" izražajo odsotnost občutka varnosti. Nekateri avtorji so dovolj občutljivi pri interpretaciji rezultatov, zato sklepajo, da lahko na vedenje otroka v "tuji situaciji" vpliva tudi otrokov temperament. Gotovo sta pomembna oba dejavnika, tako otrokov temperament kot interakcija med materjo in otrokom. Vpliv omenjenih dejavnikov na otrokovo vedenje v "tuji situaciji" je lahko neodvisen. Kot je razvidno iz predhodnega teksta, pa nekateri avtorji predpostavljajo, da včasih dejavnika delujeta v interakciji, čeprav je to težje empirično dokazati.

LITERATURA

- Belsky, J.; Rovine, M. in Taylor, D., The Pennsylvania infant and family development project: III. The origins of individual differences in infant-mother attachment: Maternal and infant contributions, *Child Development*, 55, 1984, 718-728.
- Braungart, J. M., in Stifter, C. A., Regulation of negative reactivity during the strange situation: Temperament and attachment in 12-month-old infants, *Infant Behavior and Development*, 14, 1991, 349-364.
- Calkins, S. D. in Fox, N. A., The Relations among Infant Temperament, Security of Attachment, and Behavioral Inhibition at Twenty-Four Months, *Child Development*, 63, 1992, 1456-1472.
- Crockenberg, S. in Litman, C., Effects of Maternal Employment on Maternal and Two-Year-Old Child Behavior, *Child Development*, 62, 1991, 930-953.
- Cugmas, Z., Vpliv matrine zapositve pred otrokovim prvim letom starosti na otrokov razvoj navezanosti, *Sodobna pedagogika*, v objavi.
- Fox, N. A., Kimmerly, N. in Schaffer, W., Attachment to mother/attachment of father: A meta-analysis, *Child Development*, 62, 1991, 210-225.
- Gunnar, M. R.; Larson, M. C.; Hertzgaard, L.; Harris, M. L. in Brodersen, L., The Stressfulness of Separation among Nine-Month-Old Infants: Effects of Social Context Variables and Infant Temperament, *Child Development*, 63, 1992, 290-303.
- Horvat, L. in Magajna, L., *Razvojna psihologija*, DZS, 1987, Ljubljana.
- Pipp, S.; Easterbrooks, M. A. in Harmon, R. J., The Relation between Attachment and Knowledge of Self and Mother in One- to Three-Year-Old Infants, *Child Development*, 63, 1992, 738-750.
- Stifter, C. A.; Coulehan, C. M. in Fish, M., Linking Employment to Attachment: The Mediating Effects of Maternal Separation Anxiety and Interactive Behavior, *Child Development*, 5, 1993, 1451-1460.
- Ward, M. J. in Carlson, E. A., Associations among Adult Attachment Representations, Maternal Sensitivity, and Infant-Mother Attachment in a Sample of Adolescent Mothers, *Child Development*, 66, 1995, 69-79.